

کد اختصاصی:
۰۱۲۲-۳۸۸۶۷

توسعه پایدار در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست ایران

5th National Conference on Sustainable Development
in Agricultural Natural Resources and
Environment of IRAN

www.nsconf.ir

بررسی اهمیت گردشگری روستایی در توسعه پایدار روستایی

^۱ محمد بابائی، آفاطمه کاظمیه

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز

(mohammadbabai۲۰۳۰@gmail.com)

۲- دانشیار گروه ترویج و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز

(kazemiyeh@tabrizu.ac.ir)

چکیده

امروزه توجه به موضوع گردشگری امتیازات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی قابل ملاحظه‌ای برای نواحی روستایی و کمتر توسعه یافته از طریق توسعه درآمدی و زیرساختی ایجاد می‌نماید و از طرف دیگر با اتکا به ویژگی‌ها و تأثیرات خود می‌تواند به گونه‌ای کاملاً مؤثر در تحرک و پویایی بخش‌های مختلف اقتصادی جوامع محلی، به توسعه نواحی روستایی کمک نماید. توسعه روستایی را می‌توان اینگونه تعریف کرد که به مردم روستا کمک می‌کند تا اولویت‌ها را در جوامع خود از طریق نهادهای مؤثر و دموکراتیک، با فراهم کردن ظرفیت‌های محلی تعیین کنند. سرمایه گذاری در زیرساخت‌های اساسی و خدمات اجتماعی، عدالت، برابری و امنیت، مقابله با بی‌عدالتی‌های گذشته و تامین امنیت جمعیت روستایی به ویژه زنان که در نهایت منجر به بهبود پایدار در کیفیت زندگی روستاییان، به‌ویژه فقرا می‌شود.

واژه‌های کلیدی

توسعه پایدار، گردشگری، توسعه روستایی، گردشگری روستایی

مقدمه:

انسان‌ها همواره در جست‌وجوی راه‌هایی برای گذران اوقات فراغت خود و در عین حال تجربه اندوزی و لذت بردن از محیط پیرامون خود بوده‌اند که یکی از مهم‌ترین این شیوه‌ها سفر و گشت و گذار بوده است. امروزه با پیشرفت علم و تکنولوژی، تسهیلات گوناگونی در رابطه با گردشگری ایجاد شده و کشورهای مختلف سعی دارند با گسترش این تسهیلات و با توجه به امکانات و استعدادهای داخلی، مسافرین بیشتری را جذب نمایند و بدین ترتیب سود بیشتری به دست آورند، در واقع کشورها به گردشگری همچون یک صنعت می‌نگرند و سعی در ارتقاء بخشیدن به آن به عنوان یک منبع درآمد دارند [۱]. امروزه صنعت گردشگری به عنوان موتور محرک اقتصادی و صنعتی سودآور در جهان کنونی مطرح است و

کد اختصاصی:
۰۱۲۲-۳۸۸۲۷

اغلب کشورها با توجه به منابع خود سعی در بهره‌گیری از مزایای آن می‌باشند. این صنعت، مزیت‌های فراوانی دارد و می‌تواند منبع مهمی برای اشتغال باشد، چراکه اشتغال در این حوزه به مهارت و کارآموزی بالایی نیاز ندارد و مردم محلی با کمی مهارت و آموزش‌های لازم می‌توانند در مشاغل خدماتی مشغول به کار شوند [۲]. این صنعت می‌تواند موجب کاهش یا توقف مهاجرت افراد محلی به شهرها شود و فرصت‌هایی جدید برای اشتغال ایجاد کند. همچنین، می‌تواند باعث توانمندسازی و احیای فرهنگ‌های مردمی و فرهنگ‌های از بین رفته و جدا شده شود [۳]. این موضوع نشان‌دهنده اهمیت این صنعت در اقتصاد جهانی و ملی و ضرورت برنامه‌ریزی در این امر است [۴]. گردشگری، نظام (سیستم) پیچیده‌ای است که ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها اعم از اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، زیست‌محیطی و کالبدی (هم فضاهای شهری و هم فضاهای روستایی) را تحت تأثیر خود قرار داده است. در واقع گردشگری، صنعت تولید و مصرف است که توسعه آن، همواره به افزایش میزان اشتغال و درآمد ملی کمک کرده و موجب ایجاد تقاضا برای بسیاری از کالاها و خدمات گردیده است. یکی از مباحث مهم و اساسی در برنامه‌ریزی گردشگری نیز تعیین جایگاه، پتانسیل‌ها و وضعیت موجود این صنعت در یک منطقه و شناخت مناطق مختلف از جنبه‌های طبیعی، تاریخی و زیستی در اقصی نقاط یک سرزمین است. به همین دلیل در سال‌های اخیر علاقه به گردشگری روستایی افزایش یافته است؛ عاملی که به توسعه اجتماعی و اقتصادی و بازسازی مناطق روستایی منجر می‌شود [۵] و به ویژه در مناطقی که کشاورزی و صنعت ضعیفی دارند، نقش موتور رشد و توسعه پایدار را ایفا می‌کند [۶]. در بین برنامه‌های ارائه‌شده برای توسعه روستایی با توجه به رشد فزاینده صنعت گردشگری در جهان می‌توان راه‌حل‌های ممکن برای برخی از مشکلات روستائیان که همراه با فرصت‌های از دست رفته اقتصادی، کاهش جمعیت و کاهش کشاورزی باشد ارائه داد؛ اما متأسفانه اغلب مشاغل بخش گردشگری روستایی که می‌تواند منبع تحول بزرگی در جوامع روستایی از لحاظ اقتصادی، کاهش بیکاری، مهاجرت و حتی توسعه اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی گردد، به عنوان منبع اصلی درآمد ساکنین تلقی نمی‌شود و به‌طور کلی درآمدزایی بالایی برای ساکنین به همراه ندارد [۷]. در برنامه‌ریزی‌های گردشگری، تلاش برای شناخت نواحی گردشگری، معرفی نواحی مستعد، ارزیابی نوع جاذبه‌های مناطق، ارزیابی مناطق مستعد سرمایه‌گذاری، تلاش به منظور توسعه پایدار نواحی و تمرکز بر فعالیت‌های خاص در این مناطق مد نظر قرار می‌گیرند. بر اساس این رویکرد، از یک‌سو مناطق مستعد باید شناسایی شوند و از سوی دیگر در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، راهبردها و مقرراتی تنظیم و به کار گرفته شوند که جوابگوی نیاز گردشگران و متناسب با توسعه پایدار باشند [۸].

مواد و روش‌ها

روش تحقیق در این مقاله به صورت کتابخانه‌ای است.

گردشگری

گردشگری به مجموعه فعالیتی اطلاق می‌شود که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می‌افتد. این فرایند شامل فعالیت‌هایی از قبیل برنامه‌ریزی سفر، مسافرت به مقصد، اقامت، بازگشت و حتی یادآوری خاطرات آن نیز می‌شود. همچنین فعالیت‌هایی را که گردشگری به عنوان بخشی از سفر انجام می‌دهد نظیر خرید کالاهای مختلف و تعامل میان میزبان و مهمان را نیز در بر می‌گیرد. به طور کلی می‌توان گفت هرگونه فعالیت و فعل و انفعال را که در جریان سفری که سیاحتگر اتفاق می‌افتد گردشگری تلقی می‌گردد. گردشگری یکی از راه‌های جذاب برای تولید ارز خارجی، خلق فرصت‌های اشتغال برای افراد نیمه‌ماهر و غیر ماهر، توسعه هنر، تشویق صنایع دستی و صنایع صادراتی، و کمک برای توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل است [۹]. گردشگری به عنوان یک صنعت، سهم قابل توجهی در ذخایر ارزی کشور دارد و فرصت‌های شغلی مستقیم و غیرمستقیم را برای قشر وسیعی از مردم فراهم می‌کند. همچنین حمایت از صنایع دستی و هنرهای زیبای یک ملت به حفظ زیبایی طبیعت، میراث فرهنگی کشور و سنت‌های قدیمی و نیز تقویت روند همگرایی ملی و برادری جهانی کمک

www.nsconf.ir

توسعه پایدار در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست ایران

5th National Conference on Sustainable Development
in Agricultural Natural Resources and
Environment of IRAN

می‌کند [۱۰]. صنعت گردشگری به دلیل مزایایی که به همراه دارد و به دلیل نقش آن به عنوان یک فعالیت تجاری که تقاضا و رشد بسیاری از صنایع را ایجاد می‌کند، حائز اهمیت است. گردشگری نه تنها به فعالیت‌های اقتصادی بیشتر کمک می‌کند، بلکه باعث ایجاد اشتغال، درآمد بیشتر و نقش مهمی در توسعه می‌شود. گردشگری ابتدا تقاضا را به عنوان یک فعالیت ایجاد می‌کند و سپس به عنوان گروهی از صنایع این تقاضا را برآورده می‌کند [۱۱].

گردشگری روستایی

امروزه توجه به موضوع گردشگری امتیازات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی قابل ملاحظه‌ای برای نواحی روستایی و کمتر توسعه یافته از طریق توسعه درآمدی و زیرساختی ایجاد می‌نماید و از طرف دیگر با اتکا به ویژگی‌ها و تأثیرات خود می‌تواند به گونه‌ای کاملاً مؤثر در تحرک و پویایی بخش‌های مختلف اقتصادی جوامع محلی، به توسعه نواحی روستایی کمک نماید [۱۲]. گردشگری روستایی امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود براساس گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۰۴ بیش از ۷۶ درصد جمعیت از انواع تفریحات روستایی و محیط‌های کشاورزی برخوردار گردیده‌اند. گردشگری روستایی یکی از فرصت‌های توسعه همه جانبه روستایی محسوب می‌شود. گردشگری روستایی دربرگیرنده دامن‌های از فعالیت‌ها، خدمات مربوط به تفریح و آرامش گردشگران، در رابطه با فعالیتهای روستایی است که به وسیلهی کشاورزان و مردم روستا، برای جذب گردشگران به مناطق خود به منظور کسب درآمد، صورت می‌گیرد. اگر این برداشت وسیع‌تر را بپذیریم، در کل گردشگری روستایی، گردشگری کشاورزی را نیز در برمی‌گیرد و به تبع آن ارائه خدماتی مانند اسکان، پذیرایی، امکانات و وسایل سرگرمی و تفریح، برپایی جشنها و مراسم محلی، تولید و فروش صنایع دستی و محصولات کشاورزی و غیره به گردشگران را نیز شامل می‌شود. در سال ۱۹۸۶ کمیسیون جامعه اروپایی نیز توریسم روستایی را اینگونه تعریف می‌کند: «توریسم روستایی تنها شامل گردشگری کشاورزی نیست، بلکه همه فعالیت‌های گردشگری در مناطق روستایی را در بر می‌گیرد.» تلاش برای مشخص نمودن انواع این فعالیت‌های گردشگری نتیجه‌چندانی ندارد، اما قلمرو جهانگردی روستایی در فهرست که توسط اتحادیه اروپا تنظیم شده است، به روشنی نمایان است [۱۳]، [۱۴] مطالعه‌ای با عنوان ارائه راهکارهای توسعه گردشگری پایدار روستایی با استفاده از مدل برنامه‌ریزی استراتژیک SWOT انجام دادند. آنان به این نتیجه رسیدند که سطح آسیب‌پذیری روستاها به دلیل توسعه گردشگری بسیار بالاست، برنامه‌ریزی و مدیریت در امر گردشگری با توجه به محدود بودن فرصت‌ها و بالا بودن نقاط ضعف امری ضروری است. [۱۵] در مطالعه‌ای با عنوان اثرات گردشگری محلی در توسعه پایدار روستایی (نمونه مطالعاتی؛ روستای فارسیان) به این نتیجه رسیدند که تأثیرات گردشگری بر روستای فارسیان در بعد اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی مثبت و در بعد زیست محیطی منفی بوده است و در بعد اقتصادی بیشترین اثرگذاری را به ترتیب در افزایش قیمت زمین و مسکن، کاهش اختلاف طبقاتی و اشتغال‌زایی و در اجتماعی بهبود تعامل و مشارکت روستائیان، گسترش روابط و تعامل روستائیان با روستاهای همجوار و در بعد زیست محیطی جلوگیری از گسترش آلودگی را منطقه داشته است.

توسعه پایدار

هیچ رویکرد پذیرفته شده جهانی برای توسعه روستایی وجود ندارد. این انتخابی است که تحت تأثیر زمان، مکان و فرهنگ است. اصطلاح توسعه روستایی به توسعه کلی مناطق روستایی برای بهبود کیفیت زندگی روستائیان اشاره دارد. از این نظر، مفهومی جامع و چند بعدی است و توسعه کشاورزی و فعالیت‌های وابسته، صنایع روستایی و صنایع دستی، زیرساخت‌های اجتماعی - اقتصادی، خدمات و امکانات اجتماعی و بالاتر از همه، منابع انسانی در مناطق روستایی را در بر می‌گیرد. توسعه روستایی به عنوان یک پدیده، نتیجه‌نهایی تعامل بین عوامل مختلف فیزیکی، فناوری، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نهادی است. به عنوان یک استراتژی، برای

مرکز ملی منابع طبیعی و محیط زیست کشاورزی
توسعه پایدار در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست ایران

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
وزارت جهاد کشاورزی
وزارت نیرو
وزارت صنعت، معدن و تجارت
وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
وزارت راهبردی و برنامه ریزی
وزارت ورزش و جوانان
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
وزارت امور خارجه
وزارت اطلاعات
وزارت دفاع و پشتیبانی صنایع نظامی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی

کد اختصاصی:
۰۱۲۲-۳۸۸۶۷

بهبود رفاه اقتصادی و اجتماعی گروه خاصی از مردم - فقرای روستایی - طراحی شده است [۱۶]. توسعه روستایی فرآیند بهبود کیفیت زندگی و رفاه اقتصادی مردم ساکن در مناطق روستایی (اغلب مناطق نسبتاً منزوی و کم جمعیت است) [۱۷]. توسعه روستایی را می‌توان اینگونه تعریف کرد که به مردم روستا کمک می‌کند تا اولویت‌ها را در جوامع خود از طریق نهادهای مؤثر و دموکراتیک، با فراهم کردن ظرفیت‌های محلی تعیین کنند. سرمایه گذاری در زیرساخت‌های اساسی و خدمات اجتماعی، عدالت، برابری و امنیت، مقابله با بی‌عدالتی‌های گذشته و تامین امنیت جمعیت روستایی به ویژه زنان که در نهایت منجر به بهبود پایدار در کیفیت زندگی روستاییان، به‌ویژه فقرا می‌شود [۱۸]. WCED،^۱ مشهورترین تعریف توسعه پایدار را تهیه کرده که در گزارش آن آینده مشترک ما در سال ۱۹۸۷ با این مضمون منتشر کرد که، توسعه پایدار یعنی توسعه‌ای که بتواند نیازها و آمال کنونی را برآورده کند بدون آنکه قابلیت برآورده شدن آن‌ها در خطر بیافتد. از این رو، توسعه پایدار، رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و محافظت از محیط زیست را ترکیب می‌کند. در ضمن به دنبال بهبود وضعیت فقر و همزمان حفظ منابع طبیعی که بدون شک در فرآیند بهبود سطح زندگی در کشورهای در حال توسعه و به ویژه در کشورهای با حداقل توسعه، مصرف می‌شوند نیز هستند. علاوه بر این توسعه پایدار به دنبال رشد اقتصادی همزمان با افزایش مشارکت مردمی و احترام به گوناگونی هاست. بدین منظور توسعه پایدار دسترسی برابر برای همه اقشار جامعه را می‌طلبد [۱۹].

نتیجه گیری

هدف از رشد و تحقق مؤثر اقدامات برنامه‌ریزی توسعه گردشگری برای توسعه پایدار روستایی آن است که با استفاده از امکانات طبیعی موجود در روستا مانند (آثار تاریخی، سدها، صنایع دستی، گیاهان دارویی بومی و...) در جهت افزایش توان اقتصادی مردم روستا و توسعه روستایی استفاده شود. در جاهایی که توسعه گردشگری در جهت توسعه پایدار روستایی انجام شود، در رفاه اقتصادی و حفاظت محیط زیست نقش اساسی ایفا می‌کند. اما گردشگری که به دور از مبانی توسعه پایدار باشد به منابعی که گردشگری به آنها بستگی دارد زیان می‌رساند. در حال حاضر، صنعت گردشگری روستایی به یک عامل اساسی و مهم در توسعه پایدار روستایی تبدیل شده است. از طرفی، توسعه گردشگری تنها احساس مسئولیت کردن نسبت به اقتصاد و محیط زیست نیست، بلکه باید برای ارزشمندتر کردن زندگی برای مردم، از جنبه‌های زیبایی محیطی، اجتماعی و اقتصادی نیز تلاش شود.

^۱ World Commission on Environment and Development

کد اختصاصی:
۰۱۲۲-۳۸۸۶۷

توسعه پایدار در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست ایران

5th National Conference on Sustainable Development
in Agricultural Natural Resources and
Environment of IRAN

www.nsconf.ir

منابع

- [۱] قاسمی، م، مینایی، م، زنجان، م. (۱۳۹۶). تبیین رابطه جاذبه‌های مذهبی و زیرساخت‌های گردشگری روستایی در دهستان‌های استان خراسان رضوی، همایش منطقه‌ای ظرفیت گردشگری و توسعه شهرستان فردوس، شیراز ۲۳ اسفند، ۱-۲۱.
- [۲] حیدری، ر. ۱۳۸۷. برنامه‌ریزی صنعت گردشگری. انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.
- [۳] کریمی، ج، محبوب فر، م. ۱۳۹۰. کاربرد اقلیم در طرح توسعه صنعت گردشگری. انتشارات ارکان دانش.
- [۴] ابراهیم پور، ح، سید نقوی، م، یعقوبی، ن. (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر رضایت و وفاداری گردشگران در استان اردبیل (مطالعه موردی منطقه گردشگری سرعین)، فصلنامه مطالعات گردشگری، ۱۴، ۶۹-۹۲.
- [۵] کرمی بنماران، ز، غنیان، م، خسروی پور، ب، برادران، م. (۱۳۹۲). زمینه‌یابی فعالیت بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط با محوریت گردشگری روستایی در بخش کن استان تهران. مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری. ۲(۷)، ۱۱۱-۱۳۰.
- [۶] کریمی، ج، جمالی نژاد، م، بهارلو، ع، کحبوب فر، م. (۱۳۹۱). تعیین روستاهای نمونه گردشگری مورد مطالعه: روستاهای دهستان جبل (بخش کوهپایه- استان اصفهان)، همایش ملی توسعه روستایی، ۱۴ شهریور، ۱-۱۹.
- [۷] کوشکوهی، ح. منشی زاده، ر، رضویان، م. ۱۴۰۰. بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستایی، مطالعه موردی: روستاهای شهرستانهای املش و رودسر. مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی- پژوهشی دانشگاه گلستان (۳۹): ۲۶۰-۲۳۹.
- [۸] حسین زاده، م. و قاسم‌زاده، ر.ا. (۱۳۹۴). ارائه راهکارهای توسعه گردشگری پایدار روستایی با استفاده از مدل برنامه‌ریزی استراتژیک SWOT (مطالعه موردی: روستای طبس سبزواری). میراث و گردشگری. ۲ (۷): ۳۹-۵۹.
- [۹] بزرگر، ص، رضایی، ط. جان بابا نژاد. م. (۱۳۹۵). اثرات گردشگری محلی در توسعه پایدار روستایی (نمونه مطالعاتی: روستای فارسین). میراث و گردشگری. جلد ۱ (۳): ۱۶۵-۱۸۷.

[۱۰] Harris, R., Vogel, D., & Bestle, L. ۲۰۰۶. E-Community-Based Tourism for Asia's Indigenous People, Information Technology and Indigenous People. Hershey: Idea Group Inc.

[۱۱] Wu, X. ۲۰۰۰. Ethnic tourism: a helicopter from "huge graveyard" to paradise, Hmong Studies Journal, ۳(Winter): ۳۳-۱.

[۱۲] Thommandru, A., Espinoza-Maguiña, M., Ramirez-Asis, E., Ray, S. ۲۰۲۱. Role of tourism and hospitality business in economic development. Materials Today, <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.07.059>.

[۱۳] Moisa, C. (۲۰۱۵). THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF TOURISM IN THE ECONOMIC AND SOCIAL LIFE OF ALBA COUNTY. Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, ۱۷(۱), ۱۲۶-۱۴۰.

[۱۴] Nchuchuwe FF, Adejuwon KD. ۲۰۱۲. The challenges of agriculture and rural development in Africa: the case of Nigeria. Int J Acad Res Progress Educ Dev, ۱(۳): ۶۱-۴۵.

[۱۵] Atkinson, C. ۲۰۱۷. Rural Development. In book: Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance. DOI: ۱۰.۱۰۰۷/۹۷۸-۳-۳۱۹-۳۱۸۱۶-۵_۱۰۱۴-۱

[۱۶] World Bank. ۲۰۱۷. World Development Report. New York: Oxford university press.

[۱۷] Geilston, A.E. ۲۰۱۳. Sustainable Development A History, Springer, USA.

[۱۸] Jucan, C.N. Jucan, M.S. (۲۰۱۳). Travel and tourism as a driver of economic recovery, Procedia Econ. Financ, ۶(۴), ۸۸-۸۱.

[۱۹] Lee, T.H. Liu, R.T. (۲۰۱۱). Strategy formulation for the recreational areas of Central Taiwan: An application of SWOT (Strengths, Weakness, Opportunities, Threat) analysis. Journal of Hospitality Management and Tourism, ۲(۳), ۴۷-۳۸.